

Witold Sawicki (1904–1973)

Wojciech Szwarc, *Witold Sawicki (1904–1973)*, „Czasopismo Prawo-Historyczne” 1974, t. 26, nr 2, s. 279-284, nekrolog.

Docent dr habil. Witold Sawicki urodził się 13 II 1904 r. w Humaniu (ZSRR) w rodzinie inteligenckiej. Po ukończeniu w r. 1922 szkoły średniej w Warszawie wstąpił na Wydział Prawa UW. Rok przed otrzymaniem magisterium rozpoczął pracę dydaktyczną w charakterze młodszego asystenta przy Katedrze Historii Ustroju Polski i Dawnego Polskiego Prawa Sądowego pod kierunkiem prof. dra Józefa Rafacza. W okresie 192–1931 odbył w Warszawie aplikację sądową przygotowując jednocześnie rozprawę poświęconą udziałowi asesorów w sądach ziemskich i grodzkich na Rusi w XV w., na podstawie której uzyskał w 1929 r. stopień doktora praw. Następnie wyjechał jako stypendysta Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Tuluzy i Paryża, gdzie przez dwa lata prowadził studia nad ustrojem i prawem państwa frankońskiego i średniowiecznej Francji.

Po powrocie do kraju, równoległe z aplikacją adwokacką, zakończoną w 1936 r. złożeniem egzaminów i wpisem na listę warszawskiej palestry, nadal pracował naukowo. Plonem pobytu we Francji była rozprawa dotycząca stanowiska prawnego naczelnika okręgu miejskiego (*civitas*) w Galii Frankońskiej. Stała się ona podstawą do przeprowadzenia w UW w 1933 r. habilitacji z zakresu historii francuskiego prawa publicznego, zatwierdzonej w 1937 roku. W tym też czasie, aż do wybuchu wojny, kierował zakładem pod nazwą „Biblioteka Historii Prawa na Zachodzie Europy” i prowadził wykłady z tego przedmiotu.

Okupacja niemiecka nie przerwała Jego działalności na niwie uniwersyteckiej. Postawa pełnego zaangażowania w walce o zapewnienie młodemu pokoleniu możliwości kształcenia znalazła swój wyraz w praktycznym działaniu. Takim zapamiętali Go w okresie 1940–1944 studenci tajnego Wydziału Prawa w Warszawie¹. Był członkiem „Komitetu Pięciu” (prof. dr L. Jaxa-Bykowski, ks. dr M. Rode, doc. dr W. Kowalenko, prof. dr R. Pollak) organizującego tzw. Uniwersytet Ziem Zachodnich i kierował zorganizowaną przez siebie podręczną biblioteką uniwersytecką funkcjonującą przez cały czas istnienia tej placówki. Przede wszystkim jednak wykładał na tajnych kompletach historię prawa na Zachodzie Europy i prowadził zajęcia seminaryjne. Z tego okresu pochodzi Jego skrypt *Przegląd zagadnień historii prawa na zachodzie*

¹ Z. Wróblewski, *Z tarczą i na tarczy*, Warszawa 1971, s. 111 i n.; A. Symonowicz, *Wspomnienia z tajnego Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego w okresie okupacji*, „Palestra” 1958, nr 3-4, s. 25 i n.; tenże, *Wspomnienia z Wydziału Prawa Tajnego Uniwersytetu Ziem Zachodnich*, [w:] W. Kowalenko, *Tajny Uniwersytet Ziem Zachodnich. Uniwersytet Poznański 1940–1945*, Poznań 1961, aneks, ss. 191, 193.

Europy oraz tablice chronologiczne i inne materiały pomocnicze do nauki tego przedmiotu².

Związany od wczesnego okresu okupacji z pracą w konspiracji, po wybuchu powstania walczył na Starym Mieście w szeregach batalionu „Gustaw” zgrupowanie „Róg”. Ranny, przedostawał się kanałami do śródmieścia³.

Po upadku powstania znalazł się w obozie w Bergen Belsen⁴, skąd w 1945 r. powrócił do kraju. Od razu przystąpił do pracy, początkowo w Uniwersytecie Jagiellońskim, a następnie w Uniwersytecie Łódzkim, w którym prowadził zajęcia dydaktyczne do końca 1945 roku.

Okres lubelski rozpoczął się w biografii doc. Sawickiego w 1947 r., kiedy to na Wydziale Prawa KUL wykładał powszechną historię ustrojów państwowych i prawa oraz dodatkowo na Wydziale Humanistycznym (Sekcja Historyczna) – historię ustroju Polski i historię feudalizmu.

W latach 1954–1955 pracował w Bibliotece Narodowej. Na przełomie lat 1956/57 powrócił do Lublina i objął obowiązki zastępcy profesora w Katedrze Powszechnej Historii Państwa i Prawa na Wydziale Prawa UMCS, kierowanej przez prof. dra Leona Halbana. W 1957 r. po zweryfikowaniu przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną tytułu naukowego docenta został powołany na stanowisko samodzielnego pracownika naukowego. Po śmierci prof. Halbana przejął w 1960 r. kierownictwo katedry do r. 1970. Wówczas, w związku z reorganizacją struktury Wydziału, wszedł w skład zespołu Instytutu Historii i Teorii Państwa i Prawa, gdzie pracował do chwili śmierci. Zmarł 13 V 1973 r. w Otwocku.

Pierwsze publikacje, do których obok wspomnianych wyżej dwóch rozpraw należy także monografia poświęcona pracom Romualda Hubego nad dziejami prawa francuskiego, zapewniły doc. Sawickiemu, jeszcze przed wybuchem wojny, miejsce w gronie polskich historyków prawa⁵. Był przede wszystkim mediewistą. Prócz sentymentu, jakim darzył ten okres, wynikało to również z przekonania, że bez należytego poznania ustroju i ideologii średniowiecznej studia nad okresem nowożytnym pozostaną niekompletne.

Jego zainteresowania naukowe dają się ująć w trzech obszernych grupach zagadnień sprowadzających się: 1) do odtworzenia form organizacyjnych i zasad prawnych okresu przejściowego między formacją niewolniczą i feudalną na terenie Galii, 2) do ustalenia organizacji państw europejskich w średniowieczu i określenia działania typowych struktur ustrojowych, 3) do znalezienia nowych dróg dla poznania wczesnej historii organizacji i prawa państwa polskiego.

Należące do pierwszej grupy prace: *Pozasądowy wymiar sprawiedliwości karnej* (1958),

2 W. Kowalenko, op. cit., passim; N. Drucka, *Szkoła w podziemiu*, Warszawa 1973, s. 128.

3 S. Podlewski, *Przemarsz przez piekło*, Warszawa 1957. Na zdjęciu (po s. 528) kompanii „Harcerskiej” z batalionu „Gustaw” stoi drugi od lewej. Por też. B. Hellebrand, *Konspiracyjne organizacje młodzieżowe w Polsce 1939–1945*, Warszawa 1973, s. 159, 160, 319.

4 J. Dobraczyński, *Tylko w jednym życiu*, Warszawa 1970, s. 311.

5 A. Vetulani, *Dzieje historii prawa w Polsce*, Kraków 1948, s. 53.

Ewolucja rzymskiej kurii municypalnej (1962), *Kryzys administracji lokalnej* (1967) i *Organizacja zarządu lokalnego* (1971) stanowią kontynuację i rozwinięcie badań przedstawionych w publikacji *Gallo-frankoński comes civitatis* (1933). Uzupełniły one i w wielu wypadkach skorygowały ustalenia nauki francuskiej i niemieckiej.

W pierwszym z wymienionych dzieł zostało wykazane, że postępowanie arbitralne było, obok wymiaru sprawiedliwości w sądach i innych form, normalnym i legalnym sposobem utrzymywania ładu prawnego w państwie. Wiele nowych ustaleń znajduje się również w trzech kolejnych pracach o ustroju władz lokalnych państwa frankońskiego. W literaturze zachodniej na temat organizacji okręgu miejskiego (*civitas*) utrzymywano np., że stan dekurionów, który za czasów rzymskich miał obowiązek i przywilej uczestniczenia w zarządzie oraz kuria – organ tej administracji, zanikły całkowicie nie przekształcając się w ciągu VI–VIII w. w instytucje zastępcze. Po wejściu Galii w skład państwa frankońskiego miał w niej zapanować ustrój administracyjny, identyczny z organizacją wschodnich dzielnic państwa. Wyniki badań Autora zaprezentowane w pracy *Ewolucja rzymskiej kurii municypalnej* pozwalają zakwestionować słuszność tradycyjnych sformułowań. Podobnie odmienne poglądy niż przyjęte na ogół w nauce zawiera rozprawa przedstawiająca w zarysie organizację zarządu lokalnego w Galii w VI i VII wieku. Między innymi doc. W. Sawicki wypowiedział się przeciwko stosowanemu w naszych podręcznikach „spolszczeniu” terminów rzymsko-frankońskich: *comes* – hrabia, *dux* – wojewoda, *ducatus* – województwo. Rozprawa zatytułowana *Kryzys administracji lokalnej* ukazuje przemiany, jakim podlegała administracja lokalna. Miały one, zdaniem Autora, charakter postępującego kryzysu, który rozpoczął się jeszcze w Imperium Zachodnim i trwał nadal w państwach stworzonych przez władców germańskich, mimo prób jego powstrzymania. Proces ten i zmieniające się stosunki społeczno-ekonomiczne doprowadziły w IX i X w. do ukształtowania się nowej koncepcji społeczeństwa i państwa.

Nieco mniejsza jest druga grupa publikacji. Są to: *Prawo międzynarodowe średniowiecznej „Christianitas”* (1967), *Drużyna panującego* (1969) i *Rytuał sakry – koronacji królewskiej* (1972). Pierwsza z nich zwraca uwagę na zagadnienie charakteru prawnego społeczeństwo państw chrześcijańskich Europy średniowiecznej i na zespół norm obowiązujących we wzajemnych ich stosunkach. Rozprawa poświęcona drużynie przedstawia stanowisko prawne wspomnianej instytucji, stanowiącej w państwach średniowiecznych jeden z organów władzy centralnej. Badania, w których zastosowano szczególnie tu przydatną metodę porównawczą, dotyczyły głównie drużyny wczesnopiastowskiej, ruskiej i norweskiej. Szeroki tematycznie zakres ma również studium o sakrze królewskiej, prowadzące do wniosku, że towarzyszący koronacji rytuał należy do pomników średniowiecznego prawa państwowego. Autor polemizuje z poglądem zawężającym jego charakter

wyłącznie do obrzędu liturgicznego (S. Kutrzeba), czy też dopatrującym się w jego treści tylko elementów prawa kanonicznego (E. Eichmann). Prócz tego, że rytuał nawiązuje do prawa ustrojowego dawnego Izraela, zawiera również, w przekonaniu Autora, elementy zaczerpnięte z prawa plemiennego i feudalnego.

Najliczniejsza jest trzecia grupa publikacji. Poszukiwania W. Sawickiego szły tu w dwóch kierunkach. Pierwszy, to próby ustalenia bezpośrednich wpływów praw obcych na prawo i ustrój państwa Piastów. Drugi zaś dotyczył ich oddziaływania na umysłowość i psychikę ówczesnych jurystów. Szczególnie wdzięczne pole do badań w tym zakresie znalazł doc. Sawicki na terenie prawa kanonicznego w postaci zbiorów przedgracjańskich. Podkreślał znaczenie dla stosunków polskich odkrytego na nowo tzw. Zbioru Troistego (*Collectio Tripartita*) przechowywanego w bibliotekach kapitulnych katedry krakowskiej i gnieźnieńskiej, a nie opublikowanego dotychczas. Zbiór ten mający przez pewien czas w polskim Kościele charakter miarodajnego spisu prawa kanonicznego zawierał w jednym z fragmentów (*De causis laicorum*) zespół norm przeznaczonych dla społeczeństwa świeckiego, opartych o przepisy kanonicznego, frankońskiego, wizygockiego i rzymskiego prawa justyniańskiego. Podstawa źródłowa wykorzystana w publikacji *Zbiór prawa dla ludzi świeckich* (1961) została rozszerzona w kolejnej pracy *Wpływ niektórych praw obcych* (1964). Tu interesował Go ewentualny wpływ obcych systemów prawnych w XI i XII w. na stanowisko prawne panującego, członków jego rady i organizację administracji lokalnej. Dalsze rozwinięcie stanowi rozprawa *Terminologia prawnicza kroniki Anonima-Galla* (1970). Zawiera ona analizę obcej terminologii prawnej występującej w pierwszej polskiej kronice (m. in.: *militia*, *christus*, *peccatum*, *truncatio*, *traditio*) wraz z omówieniem instytucji, z którymi te terminy były związane.

Dużo miejsca w swoich badaniach nad prawem i ustrojem Polski poświęcił doc. Sawicki kryzysowi u schyłku XI w., które to zagadnienie wiążące się z konfliktem Bolesława Śmiałego z biskupem krakowskim, stanowi od z górą stu lat przedmiot dociekań i polemik. Jego wkład w tej dziedzinie obejmuje szereg publikacji. Z nowszych prac monograficznych należą tu: *Przyczyny upadku Bolesława Śmiałego* (1962), *Zapoznane źródło ikonograficzne* (1965), *Ikonografia archeologiczna* (1970) oraz „*Plemię Kadłubka*” i „*Szczep Anonima*” (1970). W wymienionych rozprawach Autor przedstawił nowy hipotetyczny obraz dziejów Polski za panowania Bolesława Śmiałego i przypuszczalne przyczyny utraty tronu, Sięgnął on do ikonografii typu archeologiczno-muzealnego, traktując ją jako pomocnicze źródło historyczno-prawne. Wykorzystał również do tego celu nauki medyczne.

Wymienione w drugiej i trzeciej grupie rozprawy, powiększone o monografię na temat udziału Kościoła w organizacji i administracji państwa polskiego do rozbiorów (1969) stały się

podstawą do opublikowania obszernych *Studiów nad wpływem praw obcych w dawnej Polsce* (1971).

Podczas swej pracy na Wydziale Prawa UMCS wiele czasu poświęcał doc. Sawicki dydaktyce i wychowaniu młodzieży. Prowadził wykłady, seminaria i ćwiczenia na studiach stacjonarnych i zaocznych. W trosce o jakość nauczania opracował szereg skryptów z zakresu swego przedmiotu, zawierających usystematyzowane i opatrzone komentarzem własne tłumaczenia tekstów źródłowych, a także innych materiałów pomocniczych⁶. Był również zwolennikiem unowocześniania zajęć m.in. przez stosowanie środków audiowizualnych. Wysilek, który wkładał w pracę dydaktyczną przyniósł wyniki w postaci ponad stu prac magisterskich przygotowanych pod Jego kierownictwem naukowym i kilku rozpraw doktorskich.

Wymagający w stosunku do siebie, tę samą zasadę stosował wobec młodszych współpracowników. Troszcząc się o podnoszenie ich kwalifikacji nie był jednak zwolennikiem metody „prowadzenia za rękę”. Ucząc samodzielności oczekiwał własnych propozycji i zawsze można było liczyć na Jego pełne życzliwości zainteresowanie oraz rzeczowe uwagi.

Ciężka choroba pozbawiła Go w ostatnim okresie życia niemal zupełnie wzroku. Nie spowodowało to jednak załamania. Pracował do ostatka. Nadal kierował będącą na ukończeniu pracą doktorską jednego ze swych wychowanków. Tłumaczył teksty na seminarium i przygotowywał się do innych zajęć, wierząc że do nich wróci.

Pisząc o życiu i pracach doc. Sawickiego nie sposób nie wspomnieć o Jego żonie – dr Zofii Sawickiej. Jej staraniom zawdzięczał przede wszystkim to, że mógł bez reszty poświęcić się pracy uniwersyteckiej. Była również lektorką i dbała o stronę techniczną Jego ostatnich prac.

WOJCIECH SZWARC (Lublin)

6 *Powszechna historia państwa i prawa w świetle tekstów źródłowych*. Cz. I: *Prawo i ustroj państw germańskich w starożytności*, ss. 62. Cz. II: *Prawo i ustroj państwa frankońskiego*, ss. 231. Cz. III: *Ustroj lenny państw europejskich w średniowieczu*, ss. 111. Cz. IV: *Prawo i ustroj państwa ruskiego (w. IX–XIII)*, ss. 105. Cz. V: *Prawo międzypaństwowe w średniowieczu (w. X–XIV)*, ss. 52. Cz. VI: *Prawo i ustroj państwa niemieckiego w systemie Zwierciadła Saskiego* (wspólnie z M. L. Klementowskim), ss. 304.